

TIASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 14, Aralık 2017, s. 417-428

Mesut DENLİ¹

SİVİL TOPLUM KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE TOPLUMSAL SÖZLEŞMELERİN DÜŞÜNCESİNDE SİVİL TOPLUM ANLAYIŞI

Özet

Sivil toplum, çağdaş demokrasiler açısından önemli olan ve siyaset felsefesinde üzerinde pek çok çalışmanın yapıldığı bir kavramdır. Sivil toplum, devletin denetim alanı dışında kalan, devletten bağımsız, rızaya dayalı olarak oluşturulan kurum ve faaliyet alanı olarak tanımlanır.

Sivil toplum, tarihsel süreçte birçok düşünür tarafından irdelenmiş olan bir çalışma alanıdır. Kavramın gelişim sürecine bakıldığında düşünürlerin söz konusu kavrama yönelik farklı perspektifler geliştirmiş olduğu görülecektir. Bu çalışmada sivil toplum, kavramsal ve tarihsel perspektiften ele alınacak, ardından toplumsal sözleşmeciler düşünürlerin sivil toplum anlayışı incelenecektir.

Çalışmada ilk olarak sivil toplum kavramı ele alınacaktır. Daha sonra sivil toplum kavramı Antik Yunan'dan itibaren irdelemeye çalışılarak, Batıda sivil toplumun oluşumunu sağlayan içsel dinamikler ve gelişim süreci ortaya konmaya çalışılacaktır. Son olarak da toplumsal sözleşmeciler düşünürler olan Thomas Hobbes, John Locke ve J.J.Rousseu'da sivil toplum düşüncesi ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Sivil Toplum, Toplumsal Sözleşmeciler, Thomas Hobbes, John Locke, J.J. Rousseu.

¹Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi,
mesut_denli@hotmail.com

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF CIVIL SOCIETY AND CIVIL SOCIETY APPROACH UNDER THE THOUGHT OF SOCIAL CONTRACTORS

Abstract

Civil society is a concept that is important in terms of contemporary democracies and that many studies have been done in the political philosophy studies. Civil society is defined as the institution and field of activity that is established on the basis of consent, without connection to the state and outside the control area of the state.

Civil society is a field of study that has been examined by many thinkers in the historical process. Looking at the development process of the concept, it will be seen that the thinkers have developed different perspectives on the subject. In this study, civil society will be discussed from a conceptual and historical perspective, followed by civil society understanding of social contractor thinkers.

The concept of civil society will be discussed first in the study. Later, the concept of civil society will be examined from ancient Greece, and the internal dynamics and development process that will lead to the formation of the civilian area in the West will be tried to be revealed. Finally, the idea of civil society of social contractor thinkers Thomas Hobbes, John Locke and J.J. Rousseau will be considered.

Keywords:CivilSociety, SocialContractors, Thomas Hobbes, John Locke, J.J. Rousseau.

GİRİŞ

Tarihi geçmişi Antik Yunan'a kadar götürülebilen sivil toplumun, siyasi alanı etkilediği, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda siyasi alanda yer edinmeye çalıştığı, zamanla şekillenmeye ve yeni roller almaya başladığı görülmektedir. Köklü bir geçmişe sahip olan sivil toplum, yeni bir kavram olmamakla beraber aniden de ortaya çıkmamıştır. Sivil toplum, uzun ve karmaşık bir tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Sivil toplum, tarihsel gelişim süreci boyunca farklı dönemlerde farklı düşünürler tarafından değişik şekillerde inceleme konusu olmuş ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Toplumsal sözleşmeciler tarafından sivil toplum kavramı, doğa halinin karşıtı olarak ele alınmış ve politik toplum/devlet ile özdeş olarak düşünülmüştür. Toplumsal sözleşmeciler, sivil toplum olarak nitelenen devlet kökenini açıklamak için doğa durumu varsayımlarından hareketle açıklamaya çalışmışlardır.

Bu çalışmada, öncelikle sivil toplumun tanımı ve tarihsel çerçevesi ele alınacaktır. Daha sonra toplumsal sözleşmeciler olan Thomas Hobbes, John Locke, J.J. Rousseau düşüncesinde sivil toplum anlayışı incelenmeye çalışılacaktır.

1. Sivil Toplum Kavramı

Siyaset biliminde pek çok kavramda olduğu gibi sivil toplum kavramının da ne olduğu hususunda ortak bir tanım yoktur. Eski Yunan'dan günümüze kadar pek çok düşünür sivil toplum kavramını farklı yaklaşımlarla tanımlamaya çalışmışlardır.

Eski Avrupa geleneğinin bir parçasını oluşturan sivil toplum, Antik Yunan'a kadar götürülmektedir (Keane, 2004: 47). Antik Yunan'da Aristoteles siyasal toplumu belirtmek için yurttaşların, kentlilerin oluşturduğu politik düzen anlamındaki "politike koinenia" terimini kullanmıştır (Aslan, 2010:190). Bu terim daha sonra Latince'ye "societas civilis" olarak geçmiştir (Duman, 2007:348). Latince'deki 'civis' kökünden türeyen sivil kelimesi yurttaş veya kentli anlamına gelmektedir. "Sivil toplum" kavramı Fransızcadaki "société civil"den gelir (Talas, 2011:389). Batı dillerinde 'civil', 'civis' gibi kavramların kökü kent ya da şehir anlamındaki 'city'den gelmektedir. Bunlara benzer bir diğer kavram ise Türkçe karşılığı "uygarlık" ve "medeniyet" olan "civilization" kelimesidir. Arapça kökenli olup Türkçede kullanılan "medeni", "medeniyet" kelimeleri Arapçada şehir anlamında olan "Medine"den gelmektedir (Belge, 2003:2).

Batı'dan alınan sivil toplum kavramı, Türkiye'de siyaset ile ilgili terimler arasında en çok tartışılan ve sık kullanılan kavramlardan birisidir. Sivil toplum denildiğinde bu kavramın karşılığı "askeri toplum" olarak anlaşılmaktadır. Mardin'e göre bu kavramın karşılığı zannedildiği gibi askeri toplum değildir. Bu terimin asıl vurgusu "şehir adabı"dır, karşılığı olsa olsa "gayri-medeni" olabilir. "Sivil toplum"daki "sivil"in kökü, şehir hayatının beraberinde getirdiği hak ve yükümlülükleri ifade etmektedir (Mardin, 2010:9).

Sivil toplum kavramı, hem birçok aşamadan geçildiği için hem de pek çok düşünür farklı şekilde tanımlandığı için ortak bir tanım sosyal bilimler literatüründe mevcut değildir. Doğal olarak sivil toplum kavramı üzerinde yapılmış pek çok tartışma ve ortaya konulmuş tanım mevcuttur.

Sivil toplum kavramı için en çok atıf yapılan düşünürlerden bir tanesi, liberal demokrasinin önde gelen temsilcilerinden Larry Diamond'tur. L. Diamond sivil toplumu, "gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk örgütlü toplumsal yaşam alanı" olarak tanımlar (Diamond, 1994: 5). Bu tanıma benzer bir tanım Sarıbay'dan gelmektedir. Sarıbay'a (2000: 10) göre sivil toplum, "gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet alanı arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanma"dır.

Çaha'ya göre sivil toplum, devletle toplum arasındaki ara kademeyi ifade etmektedir. Bu anlamda sivil toplum, büyük ölçüde politik toplumu yani devletin dışında kalan ve toplumsal gruplar tarafından doldurulan alanı ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır (Çaha, Çaylak ve diğerleri, 2013: 13).

Cevizci, sivil toplum kavramını, "siyasi otoritenin baskısından uzak olan toplum modeli; toplumda var olan ve kuruluşu bir takım hakları elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı; toplumun kendi kendini devlet kurumlarından bağımsız olarak yönlendirilmesi durumu" olarak ifade etmiştir (Cevizci, 2002:942).

Heywood ise sivil toplum kavramını, devlet altında kanunla yönetilen bir toplum yani 'siyasi toplum' anlamında kullanmıştır. Daha genel anlamıyla bu kavram hükümetten bağımsız olmaları ve kendi amaçlarını izleyen bireyler tarafından oluşturmaları bakımından 'özel' kurumları tanımlamak için kullanmıştır. Heywood bu bağlamda sivil toplumu özel grup ve birliklerin alanı olarak ifade etmektedir (Heywood, 2013: 28).

J. Keane sivil toplum kavramına farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. O sivil toplumu; “kapitalist şirketlerin ve ataerkil ailelerin egemen olduğu, devletin dışında yer alan ve yasal güvence altında bulunan bir alanla eş anlamlı olarak değerlendirmektedir. Sivil toplum üyelerini öncelikle devlet dışı faaliyetlerle uğraşan, bu faaliyetler doğrultusunda devlet kurumları üzerinde farklı baskı ve denetim uygulayarak kendi kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir alan” olarak ifade eder (Arda vd. , 2003: 531). Sivil toplumun devletten ayrı ve bağımsız olduğunu vurgularken ayrıca yaptığı faaliyetlerle de devlet mekanizmasını etkileyebilmektedir.

Özet olarak sivil toplum kavramına genel ve kısa bir tanım getirilecek olursa G.Wahite’nin tanımı uygun olacaktır. Çünkü bu tanım yukarıda verilmiş olan tanımları kapsayan bir mahiyettedir. White’a (1994:379) göre sivil toplum, “ devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplum üyeleri tarafından kendi menfaatlerini ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlemelerin oluşturduğu ara bir birliktelik alanı”dır.

2. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi

Siyaset bilminde kullanılan birçok kavram gibi Batı dünyasının ürünü olan sivil toplum kavramı da tarihsel ve düşünsel gelişim süreci içerisinde farklı zamanlarda farklı düşünürler tarafından farklı yaklaşımlarla tanımlanmış ve günümüzdeki anlamını kazanıncaya kadar uzun bir süreçten geçerek değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu kavramın günümüzdeki içeriğini anlamakta yardımcı olan Batının oluşturduğu kültürel miras, sivil toplum kavramını belirli bir tarihsellik temeline oturtmaktadır (Duman, 2007:348). Batının oluşturduğu kültürel miras sivil toplum kavramını batı kökenli olduğu ve gelişimini sürdürdüğünü kanıtlamakta, kavramın incelemesinde kolaylık sağlamaktadır.

İlk olarak Locke tarafından 1690 yılında kullanılan sivil toplum kavramı, 1850’li yıllarda Tocquevilli’nin demokrasi çözümlemelerine kadar gündemde kalmıştır. Bu dönemden sonra uzun bir sessizliğin ardından 1970’li yıllarda Doğu Avrupa’da Sovyet tipi sistemleri demokratikleşme kampanyaların başlamasıyla tekrardan önemsenen ve popüler olan bir kavram olmuştur (Erdoğan, 1998: 205). Fakat bu kavramı ilk olarak Locke kullanmış olsa da bu kavramın geçmişi daha eskiye dayanmaktadır.

Kökü Antik Yunan kadar giden sivil toplum kavramının ilk kullanımını Aristoteles’in çalışmalarında görüldüğünden sivil toplumun tarihi Aristoteles ile başlatılır. Daha önce ifade edildiği gibi Aristoteles’in “politike koinenia” terimi olarak kullandığı ve Latinceye “societas civilis” olarak geçen sivil toplum kavramı, o zamanlar siyasal toplum ile aynı anlama gelmekteydi. Bundan sonraki metinlerde sivil toplumun kökenlerine yapılan atıflarda Aristoteles’in kullanıldığı bu kavram başlangıç olarak kabul edilmektedir (Aslan, 2010:190).

Aristoteles’in siyasal toplumu belirtmek için kullandığı “politike koinenia” terimi; yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içerisinde eşit ve özgür vatandaşların yaşadığı toplumu ifade etmektedir. O dönemlerde bir siyasal toplum üyesi, aynı anlamadaki sivil toplum üyesi olmak demektir. Dolayısıyla bir sivil toplum üyesi olmak demek, bir yurttaş olmak ve devletin yasalarına uygun ve diğer yurttaşlara zarar vermeyecek şekilde davranmak zorunda olmak demektir (Keane, 2004: 48). Ayrıca eski Yunan ‘polis’de yani devlette insanlara yurttaş kimliğinin kazandırılması, onlara kamusal sorunlara karşı duyarlı insanlar topluluğu haline getirmesi nedeniyle diğer toplumlardan üstün olduklarına inanılırdı. Böylece devlet üyesi olmak

demek, insanlar gözünde onları siyasi bir toplum haline getiren bir etken olup kendileri için gurur duyulacak bir durumdu (Yıldırım, 2003: 227).

Aristoteles, devlete özel bir önem atf etmekteydi. Devleti tanrısal bir boyuta taşıyan Aristoteles, devletin yüce amaçları için gerekirse bütün özel mahrem alanlara müdahale ederek mükemmel bir devlet yaratmanın gerektiğinin altını çiziyordu. Devlette özel alan önemli değil devlet her şey ve her yerdedi. Dolayısıyla o dönemde siyasi topluma karşılık gelen sivil toplum devletten ayrı olan bir tanımdan uzaktı (Gözübüyük Tamer, 2010: 92).

Batı'da ortaya çıkmış ve tarihsel gelişimini sürdürmüş olan sivil toplum kavramının genel kullanıma sahip olan Antik Yunan dünyasını bir kenara bırakırsak, kavramın bugünkü modern dünyada kullandığı anlam, Batı'da 12. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonucu olduğu söylenebilir. Bu nedenle sivil toplum kavramına, Batı'nın gelişmesinde öncülük eden koşullar ışığında yaklaşılması gerekmektedir (Caniklioğlu, 2007: 15).

On ikinci yüzyıldan itibaren feodal batı toplumların şehir hayatının canlanmasıyla birlikte sivil toplum düşüncesi hızla gelişmeye başlamıştır (Onbaşı, 2005: 14). Sivil toplum, daha önce ifade edildiği gibi kentsel gelişimin ürünü olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Duman, 2007: 348). Ortaçağ'da Batı'daki şehirlerin, işlerini kendileri gören, kurumlaşmış, kendilerine bir hak olarak bağışlanan yüksek kale duvarları arasında kanun yapan, kendi askeri güçleri olan, krallarla pazarlığa girebilen tüzel kişilikleri vardı (Caniklioğlu, 2007: 15). Ortaçağın sonlarına doğru 12. yüzyılda ticaretin gelişmesi ve esnaf, tüccar, pazar vb. gibi kentsel unsurların feodal sistem içerisinde ekonomik özerklikler ve yaşadıkları şehrin yönetiminde geniş yönetsel özerklikler kazanmalarıyla ortaya çıkan durum, sivil toplumu şekillendirmeye başlamıştır. Bu özerklik sonucu ortaya çıkan şehir, hukuk ve kurumlar sivil toplumun özünü oluşturmaktadır (Duman, 2007: 348). Kentsel yaşamda sağlanan veya kazanılan birtakım sivil özgürlüklerin sonucu olarak merkezi otoriteden bağımsız ve özerk kurumların gelişmesi ile toplumsal bir alan olmuştur. Bu alanı oluşturan kişiler şehirliler olarak zamanla kendileri için kolektif bir bilinç imal etmiş olmaları sivil toplum olgusunun doğuşunu sağlamış ve her zaman bir siyasi iktidarın dizgini olagelmıştır (Caniklioğlu, 2007: 15-16).

17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında Batı'da yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimler, sanayi toplumunu hazırlayan ve oluşturan gelişmeler, sivil toplum kavramının modern dünyadaki anlamının temelini oluşturmuştur. Modern dünyada sivil toplum üzerindeki tartışmalar geleneksel siyasi yapı ve düzende gelişmelerin paralelinde olmuştur. 17. yüzyıl boyunca Batıda yönetimin giderek merkezileşmesi, iş bölümünün karmaşıklaşması, pazar ekonomisindeki gelişme, toprak, emek ve sermayenin ticarileşmesi, yeni keşifler ile İngiliz ve Amerikan devrimleri sonucu oluşan genişleme ve yeni gelişmeler mevcut siyasi düzenin ve otoritenin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucu olarak aile ve devlet dışında üçüncü bir alan olan sivil toplum gündeme gelmiştir. Batı dünyasının geleneksel siyasi literatürdeki tanrı, kral, devlet, toplum, birey, kadın, erkek, gibi kavramlar tartışılmaya başlanmış ve bu terimlerin içerikleri yeniden oluşturulmaya başlanılmıştır (Çaha, 2012: 23)

Avrupa'da feodalizmin ve daha sonra mutlakîyetin çözülüşü ile modernizmin kuruluş süreci, sivil toplum kavramının geleneksel kavrayıştan modern kavrayışa geçişine yol açmıştır. Bu kırılmaların olmasıyla devlet sivil toplum özdeşliği yerini devlet sivil toplum ayrılığına

bırakmıştır (Aslan, 2010:191). Böylece devlet-sivil toplum tekliği yerine devlet sivil toplum d ualizmi ortaya çıkmıştır.

17. yüzyıl sonrasından itibaren sivil toplum devlet ayırımına dayalı yeni siyasal düşünceye ilişkin temel taşlar, devlet eksenli N. Machiavelli, J. Bodin, T. Hobbes, J.J. Rousseau ve G.W. F. Hegel gibi düşünürler ile birey eksenli A.Smith, J.S.Mill gibi düşünürlerce şekillenmiştir. Bununla birlikte bu kavram 18. ve 19. yüzyıllarda yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bu iki gelenek dışında gelişen  c nc  bir anlayış Marksist düşünürler tarafından oluşmuştur. Bu gelenekte sivil toplum-devlet ilişkisine dayalı tartışmalar Marx ve Gramsci tarafından ileri sürülmüştür (Çaha, 2012: 24).

Sivil toplum kavramının tarihsel gelişiminde önemli katkıları olan toplumsal s zleşmecileri ele almakta fayda vardır. Toplumsal sözleşmeci düşünürlerin sivil toplum anlayışı önemsenen ve ele alınması gereken bir konudur.

3. Toplumsal S zleşmecilerde Sivil Toplum Anlayışı

Çalışmanın bu kısmında, sivil toplumu doğa durumu varsayımlarından yola çıkılarak açıklamaya çalışan ve devleti önceleyen Thomas Hobbes, j.j.Rousseau’nu görüşlerine değinilecek ve devletin bireysel özgürlükler alanında bir güvence olması gerektiğini söyleyen John Locke’un sivil toplum anlayışı incelemeye çalışılacaktır.

3.1. Thomas Hobbes’un Düşüncesinde Sivil Toplum

Toplumsal sözleşmeci geleneğin ilk temsilci olan Hobbes’un sivil toplum anlayışını anlamak için devlet kavramını ve onun ortaya çıkışını anlamayı gerekmektedir (Keane, 2004: 50; Gözübüyük Tamer, 2010: 93).

Hobbes (1588-1679) devlet ve toplum konusundaki görüşlerini açıklamak için doğa durumu varsayımlarından yola çıkmaktadır. Hobbes doğa halinde insanların eşit ve  zg r olduğunu, bu eşitliğin doğa durumunda sorun olduğunu savunmuştur.  nk  herkesin herkesle eşit olduğu ve aynı şeylere sahip olduğu düşüncesi insanlar arasında bir çekişme, bir kaos ortamının oluşmasına neden olmaktadır (Doğan, 2002:47; Onbaşı, 2005: 19). Doğa durumunda insanın doğasından kaynaklanan nedenlerden dolayı sürekli bir belirsizlik bir çatışma ve şiddet yaşanmaktadır (Ağaoğulları, 2015:434). İnsanlar mutlak anlamda eşit ve  zg r oldukları, hiç kimsenin diğeri üzerinde sürekli bir iktidar kuramadığı doğal halde, aslında kimsenin hiçbir şey üzerinde süreklilik taşıyan bir hakkının olmadığı bir savaş halidir. Bu savaş hali ve insanların eşit olduğu ortam insanlar arasında güvensizliğe neden olmaktadır (Ağaoğulları, 2015:435). Böylece doğa halinde eşit olan insanlar ellerinde bulduklarının kalıcı olmadığını düşünerek huzursuzlaşmaktadır. Bu huzursuz durumdan kurtulmak ve ellerindeki kalıcılaştırmak için insanlar birbirleri ile sürekli mücadele içerisindedir (Doğan, 2002: 48). Hobbes, bu sürekli belirsizlik, güvensizlik ve mücadele ortamında “insan insanın kurdu” (Onbaşı, 2005: 20) olduğunu ve bu durumun “herkesin herkese düşman olduğu bir savaş hali” olduğunu söylemektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2006:241).

Hobbes, doğa durumundaki savaş halinin insanın doğasında barındırdığı bazı özelliklerden dolayı olduğunu söylemektedir. Bu  zellikleri şöyle sıralar; rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusudur. Rekabet, insanları çıkarları için mücadeleye iter. Güvensizlik duygusu, insanların güvenliğini sağlamak için savaşa sürüklemektedir. şan ve

ünlerini korumak ve rakipsiz olduklarını kanıtlama tutkusu insanları saldırgan yapmaktadır (Göze, 2005:135).

Hobbes, bu olumsuz durumdan çıkmanın bir yolu olduğunu, insanların doğa durumunda savaş ve kargaşadan kurtulması için temel doğal yasalardan yararlanma yoluna gidilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu yasalardan ilki, barış yolunu tercih etmek ve barışı tesis edip muhafaza etmek, fakat çare yoksa savaşmaktır. İkinci yasa, başkasının sana nasıl davranmasını istiyorsan senin de onlara öyle davranmandır. Üçüncü yasa ise adalettir (Doğan, 2002: 49). Böylece insanlar bu yasalarla toplumsal alanda daha sağlıklı, yaşanılır bir ortama kavuşabilir.

Hobbes, herkesin herkesle savaş halinde olmasının nedenini genel bir gücün olmamasıyla açıklamaktadır. Genel bir otoritenin olmadığı bir dönemde mülkiyetten bahsedilemez. İnsanlar sadece istek ve tutkularının yönlendirilmesiyle hareket ettikleri için ve herhangi bir yasanın olmaması, insanların eylemlerinin kötü ya da iyi veya adaletsiz olarak değerlendirmek herhangi bir önem ifade etmemektedir. Çünkü böyle bir ortamda hiçbir şey adalete aykırı sayılmaz, adil olan ve olmayan ayrımı yoktur (Göze, 2005:136-137).

Hobbes, mutlak otoriteyi, bireylerin güvenlik, hazzı arama, acıdan kaçma ihtiyacının sonucu olarak oluştuğu, insanın yarış, çatışma halindeki doğanın barış içinde yaşama özlemine dayandırmaktadır. Koruma ve güvenlik ihtiyacı hisseden bireyler bunun doğal durumda olmayacağını anlayınca, kendisini kısıtlayacak, cezai yaptırıma tabi tutacak zorlayıcı bir güce ihtiyaç duymuştur (Çaha, 2012: 27). Çünkü doğa durumundaki herkes kendisi dışındaki üstün bir gücün korkusu ile yaşamaktadır. Ortak bir gücün yokluğu herkesi güvensiz yapmaktadır (Tannenbaum ve Schultz, 2006:243). Dolayısıyla Hobbes kötü olarak tanımladığı doğa durumundan çıkışını; insanların birbirleri ile yaptıkları ve tüm haklarını sözleşmenin bir tarafı olmayan bir güce 'leviathan'a bıraktıkları bir sözleşmeye bağlar (Duman, 2007:349). Böylece bütün gücün merkezileşmesiyle birlikte, bütün birey ve gruplar istek, hırs ve tutkularını bir kişinin veya gözetimindeki siyasal bir erkin şahsında yani devlette toplamıştır. Yapılan sözleşmeyle insanların haklarını devrederek doğa halinden kurtulacak ve sivil topluma geçilecektir.

Hobbes, doğa durumuna son verecek olan sözleşmenin egemen bir anlaşma ile değil insan haklarının bir daha geri dönüşü olmaksızın terk edilmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Hobbes'un söylemeye çalıştığı mutlak devlet otoritesidir (Doğan, 2002: 49). Böylece sınırsız bir güce sahip olan devlet ortaya çıkmakta her şey devlet çatısı altında toplanmaktadır

Hobbes'un bu kavramı, devlete verdiği mutlak iktidar ve devlet karşısında bireyi yapacak bir şeyi olmaması nedeniyle pek çok düşünür tarafından otoriter ve totaliter bulunmuş ve eleştirilmiştir. Hobbes'un sivil toplum anlayışında devlete sınırsız bir yeti verilmesi ve bireylerin bu güç karşısında savunmasız kalması eleştirilere maruz kalmıştır. Çaha, Hobbes'un farklı ve otonom çıkarlar etrafında odaklanan çoğulcu bir toplum şeklinin tek kişinin şahsında eriterek sivil toplumun bu günkü farklılık ve çeşitliliğin önünü tıkamakta olduğunu söylemektedir. Siyasal toplumun mutlak iradesi toplumsal yaşamın tüm çıkarlarına yayılarak monoton, homojen ve türdeş bir kamusal alan ortaya çıkarttığını ileri sürmektedir (Çaha, 2012: 28).

3.2. John Locke'da Sivil Toplum

Toplumsal sözleşmecî kuramcılardan olan J. Locke (1632-1709), kendi dönemindeki birçok düşünür gibi sivil toplum olarak nitelenen devletin kökenini açıklamak için doğa durumu varsayımlarından hareket etmektedir (Doğan, 2002: 60). Doğa durumunu özgürlük ve eşitlik ön kabulü üzerinde kuran Hobbes'tan farklı olarak Locke, doğa durumunu olumsuz olarak görmez. Ona göre savaş, doğa durumunun bir özelliği değil sadece bir olasılıktan ibarettir (Erdoğan Tosun, 2001: 32-33). Locke'a göre doğa durumu insanların kimseden izin almadan, doğa yasasının sınırları içerisinde eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini istediği gibi kullanma özgürlüğüne sahip ve aynı zamanda eşitlik içinde oldukları durumdur. Doğa durumunda bir kişi doğanın herhangi bir yasasını çiğnediğinde, yasayı çiğneyenlere yargılama ve cezalandırma vardır. Fakat bu durumda saldırıya uğrayan kişi bu düzende hem davacısı hem de yargılayıcısı olması, kendi hakkın kullanırken bir savaş durumu ortaya çıkarmaktadır. Locke bu noktada yetkili ortak bir yargıcın yokluğu yani devletin yokluğu insanları birbirleriyle savaş durumuna getirip güvensiz bir ortam oluştuğunu söylemektedir (Duman, 2007:350).

İnsanlar doğa durumunda mutlu ve özgür oldukları halde doğal hukuk yasalarını denetleyen ve doğal hukuk yasalarına aykırı davranan kişilere karşı yaptırım uygulayan adil bir yargıcın yokluğu ve intikam alma duygusundaki ölçsüzlükten dolayı toplumsal bir sözleşme yapmak zorunda kalmıştır. İnsanlar bu toplumsal sözleşmeyle özgürlüklerinin ve mülkiyetlerinin korunamadığı doğa ortamından, yargılanma ve cezalandırma haklarını devlet denen bir aygıtı vererek siyasal topluma geçerler. Locke, toplumsal sözleşmeden sonra da doğa yasalarının geçerliliğini koruyacağını, yani sivil toplum oluşturduktan sonra insanların sahip oldukları vazgeçilmez haklar aracılığıyla güven içinde yaşayacakları ve bu haklardan dolayı siyasal iktidarların yetkilerini de sınırlandırmış olduğunu söyler (Aslan, 2010:194). Locke düşüncesinde, insanların bütün güçlerini devlet denen aygıtı vererek doğa halinden siyasal topluma geçmektedir. Fakat insanların bütün güçlerini verdiği bu devletin sınırsız bir güce sahip olmamaktadır. Bir sözleşme sonucu oluşan devlet, bir mekanizma içerisinde yasalarla sınırlıdır.

Locke'a göre insanlar kendi yaşam, özgürlük ve mülkiyetlerini daha etkili bir şekilde koruma ve sürdürmek isterler. Dolayısıyla insanlar, olumsuz yönleri olan doğal yaşam dönemine, istek ve iradeleri ile son vererek, aralarında yaptıkları bir sözleşmeyle anlaşmazlıklarını çözecek, suçluları cezalandıracak bir otoritenin, iktidarın kurulacağı bir politik topluma veya sivil topluma geçerler (Göze,2011:170).

Locke, bu toplumsal sözleşmenin iki aşamalı olarak gerçekleştiğini söylemektedir. Birinci aşamada bireyler sivil toplumu, ikinci aşamada hükümeti oluşturmaktadır. Sivil toplum, birleşmiş halktan oluşur. Sivil toplumun rolü hükümete iktidar yetkisini vermektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2006:270- 271). Locke, bu aşamalardan geçerek insanların kendi aralarında yaptıkları toplumsal sözleşmenin ürünü olan devleti, Hobbes ve Rousseau'nun düşündüğü yarı-tanrısal veya ölümlü tanrı olarak görmemektedir. Locke, bireyler arası bir sözleşme ürünü olan siyasal otoriteyi bireysel özgürlüklerin kamusal alandaki bir güvencesi olarak görür. Bu siyasal otoritenin devamlılığını bireylerin temel haklarını güvence altına alıp alınmamasına bağlamaktadır (Çaha, 2012: 43). Locke, siyasal otoritenin sınırlandırıcı unsuru olarak da yasayı öne sürmüştür. Locke, yasayı, toplumun ve toplumda yaşayanların varlıklarının korunması için, devlet güçlerinin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyen iktidar olduğunu söylemektedir (Göze, 2011:173).

Locke, birey ile devlet arasındaki ilişkiye önem vermektedir. Locke göre birey ile devlet arasındaki ilişkiyi belirleyen ana kavram da rızadır. Devletin, bireyin rızasına dayanarak devam etmesi için doğal hukuka aykırı hareket etmemesi gerekir. Devlet kuralları çiğnerse bireyin rıza göstermesi durumu ortadan kalkar. Locke bu noktadan yola çıkarak devletin, toplumun ve kamusal yaşamın güvenliği ile sınırlı olması gerektiğini söylemektedir (Çaha, 2012: 45). Locke'un öngördüğü hükümet şekli hayatın tüm alanlarında yasaya tâbi olmasıyla sınırlıdır (Tannenbaum ve Schultz, 2006: 271).

Locke'da sivil toplum, bireylerin rasyonel tercihlerinin bir uzantısı olarak gelişir. Locke Hobbes'tan farklı olarak bireylerin ve sosyal gurupların resmi kurumlar karşısında keskin bir otonomi ve bağımsızlık isteğine yöneldiğini düşünmektedir. Locke, böylece devleti mutlak bir hegemonya olmaktan çıkartmıştır. Locke'u diğer düşünürlerden ayrı kılan bir diğer husus da, onun bireysel tercih ve insiyatiflerini kamusal alanda ortaya çıkan siyasal otoritenin tercihleri doğrultusunda tek tipleştirmemesinde görülür. Sivil toplum, Locke'un elinde farklılaşma ve özgürlük alanı olarak şekil bulur (Çaha, 2012: 45-46).

3. 3. J.J. Rousseu Düşüncesinde Sivil Toplum Anlayışı

Hobbes gibi mutlakiyetçi yapıya yönelen (Gözübüyük Tamer, 2010: 94) bir diğer düşünür de J.J Rousseu'dur. Rousseau (1712-1778) görüşlerini açıklarken Hobbes'un işaret ettiği doğal yaşam döneminden yola çıkmaktadır. Rousseau doğa durumunu Hobbes 'tan farklı olarak tarihi süreç içerisinde ele alır. Yani sabit bir doğa durumu portresi vermektense ziyade tarihi süreç içerisinde uğradığı değişim ve dönüşümlerle sivil topluma kadar gelen insan ve toplum sürecini açıklar (Duman, 2007: 35). J.J.Rousseau'ya göre bu süreç, insanın, en ilkel gereksinimlerini bile karşılamaya çalışırken doğal engellerle karşılaşmaya başlar. Bu durum karşısında, insan kendini dönüştürmeye ve ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yollar bulmaya çalışır (Savran, 2003: 41).

J.J. Rousseau da sivil toplumu siyasal toplum ile eş anlamlı olarak görmektedir (Tosun, 2001: 34). Rousseau doğa durumunda insanı tanımlarken insanın fiziki ve yaşam tarzı açısından hemen hemen hayvandan farksız olduğunu, temel amacının yeme, içme ve barınma olduğunu söylemektedir (Onbaşı, 2005: 22). Rousseau doğa durumunda insanı hayvandan farklı kılan iki temel özelliği olduğunu söyler. Birincisi, insanlar içgüdüleriyle hareket ederken insanın seçebilme yeteneğine sahip olmasıdır. Böylece insan, özgür olarak istediği ile istemediği arasında seçim yapmaktadır. İkinci özellik ise, insanın gelişme, ilerleme olgunlaşabilme, yetkinleşebilme yeteneğine sahip olmasıdır (Göze, 2005:193). Böylece tecrübe kazanarak gereksinimlerini karşılamaya çalışır.

Rousseau, doğa durumu, herkesin ihtiyacını karşılayabildiği, başkalarına muhtaç olmadığı ya da ihtiyacını karşılamak için mücadele etmesi de gerekmediği bir durum olduğunu söyler. Doğa durumunda özel mülkiyet ve mülkiyet sonucu oluşan eşitsizliklerde mevcut değildi. Fakat insanların zamanla kendi ihtiyaçlarının karşılayamaması sonucu oluşan evrimsel süreç, özel mülkiyet ve mülkiyet etrafındaki kavgalar ortaya çıkmıştır (Onbaşı, 2005: 22). Rousseau, bu kavga durumu ancak özel mülkiyetin yasallaşması ve yeni bir toplumsal sözleşmeyle son bulacağını söylemiştir (Erdoğan Tosun, 2001: 34).

Rousseau, doğa durumunun savaş hali olduğunu söyleyen Hobbes'un aksine doğa durumunun savaş durumu olmadığını söyleyerek Hobbes'tan ayrılır. Rousseau, özel mülkiyeti

sivil toplumun temeli olarak görür (Erdoğan Tosun, 2001: 34). Çünkü doğa durumunda kendi kendine yeten insan özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla politik ve sivil toplumu ortaya çıkarmıştır. Mülkiyetin sebep olduğu çatışma ve kavgalar, insanların kendileri arasındaki kavgaları sonlandırmak için bir otoritenin buyruğu altına girmeyi kabul etmelerine ve bir sözleşmeyle doğa durumundan politik ve sivil topluma geçmelerine neden olmuştur (Onbaşı, 2005: 23). Böylece insanlar barış içinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için kendi istekleriyle gerçekleştirdikleri sözleşme gereği kendilerini kuşatıcı ve kapsayıcı olan bir genel iradeye devrederler. Genel iradenin oluşmasıyla bireyler farklılıklarını kaybederek genel iradenin bir taşıyıcısı olurlar (Çaha, 2012: 28).

Çaha, kamusal alandaki farklılık ve ayrılıkların mutlak bir harmoniye dönüşmesini öngören Rousseau'yu modern dünyadaki sivil toplum hareketinin önünde duran "otoriter" bir yapı olarak görür. Hem Rousseau hem de Hobbes başlangıç noktası olarak bireyi, bireyin çıkarını ve seçimini esas alsa da sonuçta her ikisinde de mutlakiyetçi, kapsayıcı ve homojenleştirici bir devlet anlayışına varılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir anlayışın ortaya çıkması sivil toplum içindeki çeşitliliği yok etmektedir (Çaha, 2012: 28- 29). Yani bu iki düşünürün devleti ön plana koyup her şeyin devlet mekanizması içinde olması gerekliliğini vurgulamaları, farklılıkların ortaya çıkmasını engellemektedir. Çünkü otoriter yapı içinde çeşitlilik artmaz ve farklı olanlar istediği gibi hareket etmezler.

SONUÇ

Çalışmada ifade edildiği üzere sivil toplum, devletten ayrı, devlet ile olan ilişkisinde özerkliğe sahip, toplum tarafından kendi çıkarlarını korumak ve yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu alanı ifade etmektedir.

Çalışmamızda sivil toplumun, kavramsal ve tarihsel çerçevesi verilerek toplumsal sözleşmecilerin sivil toplum anlayışı incelenmeye çalışılmıştır. Tarihi çok eskiye dayanan sivil toplum Aristoteles ile başlatılır. Sivil toplum, 18. yüzyılın ortalarına kadar devletten ayrı bir anlamda kullanılmamıştır.

Sivil toplum kavramı toplumsal sözleşmeci gelenekte siyasal toplum/devlet ile özdeş olarak kullanılmıştır. Toplumsal sözleşmeciler sivil toplumu doğa halinin karşıtı olarak ele almış ve bu doğrultuda açıklamaya çalışmışlar.

Bu geleneğin ilk temsilcisi Thomas Hobbes, sivil toplum hakkındaki görüşlerini açıklarken doğa durumunun varsayımlarından yola çıkmış ve teorilerini doğal yasalar üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Hobbes, doğa durumunu olumsuz olarak görmüştür. Doğa durumunda insanların eşit ve özgür olduğunu ifade etmiştir. Bu eşit ve özgürlük onlar için huzursuzluğa neden olmuştur. Böylece Hobbes doğa durumunun olumsuz olduğunu "insan insanın kurdudur" meşhur sözüyle özetlemiştir. Bu kötü durumundan kurtulmak için herkesin kendi haklarından karşılıklı olarak vazgeçip üçüncü bir güce devretmesi gerektiğini söylemiştir. Bu karşılıklı haklarını devretme toplumsal sözleşme olan devleti oluşturmaktadır. Böylece insanlar doğa durumundan sivil/ siyasal topluma geçmiştir.

Toplumsal sözleşmeci geleneğin bir diğer düşünürü olan John Locke, sivil toplum hakkındaki görüşlerini belirtirken Hobbes gibi doğa durumundan yola çıkmıştır. Fakat bu doğa durumunu herkesin herkesle düşman olduğu bir durum olarak görmemiştir. Locke'un gördüğü doğa durumu kusursuz bir eşitlik ve özgürlüğün olduğu durumdur. Bu eşitlik ve özgürlükte tek

Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Toplumsal Sözleşmelerin Düşüncesinde Sivil Toplum Anlayışı

sınır başkasının hakkının başladığı yerdir. Hobbess'un gördüğü insanın yapısı gereği bencil ve kötüdür görüşünün aksine insanın yapısı gereği iyi ve yardımsever olduğunu söylemiştir. Fakat doğa durumunda insanın ortak bir gücün olmaması ceza verme konusunda sorun oluşmuştur. İnsanın doğa durumunda oluşan suçlarda hem davacısı ve hem yargıcı olması sorun teşkil etmiş ve savaşları çıkartmıştır. Locke, insanların bu durumdan kurtulması için toplumsal bir sözleşme ile güçlerini yargılama ve cezalandırma hakkını elinde bulunduran bir otoriteye devretmeleri gerektiğini söylemiştir. Böylece siyasal toplum dediğimiz devlet ortaya çıkmıştır.

Toplumsal sözleşmelerin bir diğer düşünürü J.J.Rousseau'dur. Rousseau, doğa durumunu Hobbes gibi kötü bir durum olarak yorumlamamıştır. Doğa durumunun savaş durumu olmadığı savaşın sadece bir ihtimal olduğunu söylemiştir. Doğa durumundan insanın hemen hemen hayvandan farksız olduğunu söylemiştir. İnsanın yaşamdaki temel gayesinin yeme, içme ve barınma olduğunu söylemiştir. Bu ihtiyaçlarını doğa halinde karşılamak için mücadele içerisine girmektedir. Bu mücadele sonucunda mülkiyetten kaynaklanan kavgalar ortaya çıkmıştır. Bu mülkiyetten kaynaklanan kavgaların son bulması için ortak bir erkin onları kontrol etmesi gerekliliğine varmışlardır. Bu doğrultuda toplumsal bir sözleşmeyle politik-sivil topluma girmeyi kabul etmiş ve devlet olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. (2015). "Sokrates'ten Jakobenlere Batıda Siyasal düşünceler", 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aslan, S. (2010), "Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi" , Sivil Toplum: Kavramsal değişim ve dönüşüm, Yaz-2011, Cilt:9 Sayı:33
- Arda, E. (2003), "Sosyal Bilimler El Sözlüğü", Editör: ERHAN Arda vd., Alfa Yayıncılık, Bursa.
- Belge, M. (2003), "Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans yazıları", İstanbul Aydın Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları ve Araştırma Birimi, no:1, http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-1.pdf Erişim Tarih: 03.04.2017.
- Canıklıoğlu Dikmen, M. (2007), "Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Cevizci, A. (2002), "Felsefe Sözlüğü", Engin Yayıncılık, İstanbul.
- Çaha, Ö. (2012), "Aşkın Devletten Sivil Topluma", Orion Kitapevi, 5.baskı, Ankara.
- Çaha Ö., Çaylak A. ve Tutar H. (2013), "TRA 2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili" Şubat, Ankara.
- Diamond, L. (1994), "RethinkingCivilSociety : TowardDemocraticConsolidation" Journal of Democracy, Temmuz, 1994, s.5.
- Doğan, İ. (2002), "Özgürlükçü ve Totaliter Geleneğinde Sivil Toplum", Alfa yayınları, İstanbul.
- Duman, F. (2007), "Sivil Toplum", Editör: TÜRKÖNE Mümtaz'er, Siyaset, 7. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara, s.363-364.
- Erdoğan Tosun, G. (2001), "demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi", alfa yayınları, İstanbul.

TİDSAD

- Göze, A. (2005), “Siyasi Düşünceler ve Yönetimler” 10. Baskı, Beta yayıncılık, İstanbul.
- Gözübüyük Tamer, M. (2010), “Tarihsel Süreçte Sivil Toplum”,Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 27 Sayı:1 (Haziran 2010), ss. 89-105.
- Heywod, A. (2013), “Siyaset”, Çevirenler: B.B. ÖZİPEK vd., 4.Baskı, Adres yayınları, Ankara.
- Keane, J. (2004), “Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar”, Çev: Levent Kökler, Ahmet Çiğdem vd. , Yedi kat Yayınları, Ankara.
- Mardin, Ş. (2010), “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk” Şerif Mardin Makaleler-1,Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Derleyenler: M. Türköne-T. Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Onbaşı, F. (2005), “Sivil Toplum”, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (2000) “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, içinde Global Yerel Eksenden Türkiye, Der: E. Fuat Keyman- Ali Yaşar Sarıbay, Alfa, İstanbul,s.(99-118).
- Savran, G. A. (2003), “Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marxs”, Belge Yayınları, İstanbul.
- Talas, M. (2011), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, TÜBAR-XXIX, (Bahar 2011), s.388-401 http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/belge_std_1.pdf erişim tarihi:03.05.2017.
- Tannenbaum, D. ve Schultz, D. (2006), “Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri”, çev:Fatih Demirci, Adres yayınları, Ankara.
- White, G. (1994) “CivilSociety, Demokratizationand Development: ClearingtheAntonikalGround”, Demokratization, 1/3, sonbahar 1994.
- Yıldırım, M. (2003), “Sivil Toplum ve Devlet”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 27, No:2, Sivas,(Aralık 2003), ss.226-342.